

АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ. СОТ ӨНДІРІСІ, 1-БӨЛІМ (1)

Азаматтық дауларды шешудің жеке
жүйесі: медиация, төрелік және
тікелей реттеу

1. Қазіргі Англиядағы медиацияны кеңейту.
2. Коммерциялық төрелікті дербес дамыту.

1. МЕДИАЦИЯНЫ ЗАМАНАУИ КЕҢЕЙТУ

Англияда Коммерциялық даулар орталығында медиацияны пайдалану күрт өсті. Делдалдықты енді кәсіпорындар мен ұйымдар жақсы түсінетін болды.

Бүгінгі күні медиацияны кеңейту Англиямен шектелмейді. Англияда енгізілген делдалдық туралы Еуропалық директива (2008) осы техниканың жалпы еуропалық және шын мәнінде жаһандық дамуын көрсетеді.

Англиядағы сот АСЕ-ге сәйкес «Істі басқару» бойынша ауқымды құқықтарға ие. АСЕ-ге сәйкес іс қозғалысын басқару бойынша сот функцияларының бірі - дауларды баламалы қарау болып табылады. Ал оның мүмкіндігі осындай рәсімді неғұрлым қолайлы және жеңіл деп есептеуге тиіс сот позициясына байланысты (АСЕ-тың 1.4(2) (е) тармағы).

Англияның соттарында азаматтық істі қараудың негізгі баламалары (Н.Эндрюстің пікірінше):

- татуласу келісімін жасауға әкелетін екі жақты келіссөздер (дауды немесе талапты реттеудің ең көп таралған тәсілі);
- медиация (mediation) немесе татуластыру рәсімі (conciliation);
- төрелік (арбитраж).

Әлемдік практикадағы медиация түрлері:

1) ерікті соттан тыс медиация: Егер осы рәсімге жүгінуді шешсе, тараптар медиаторды өздері таңдайды және кез келген тұлға медиатор бола алады;

2) сот медиациясы: Судья тараптарға осы рәсімді ұсынады, егер олар келіссе, онда оларға медиаторларды әдеттегі тізімнен таңдау ұсынылады (олар көбінесе дипломдалған медиаторлар, әсіресе отбасылық істерді қараған жағдайда);

3) міндетті сот медиациясы: Талап қою қозғалған кезде сот оны қарағанға дейін медиация рәсімін тағайындауға міндетті, одан Тараптар санкция қатерімен ғана бас тарта алады.

Сот талқылауымен салыстырғанда медиацияның артықшылықтары:

- уақытты үнемдеу (соттарда істер жиі созылады);
- сот шығындары есебінен қаражат үнемдеу;
- келіссөздер шарттарының заң жүзінде кепілдік берілген құпиялылығы;
- қақтығысты шешуге икемділік;
- нәтиженің болжамдылығы (тараптар жанжалды реттеу бойынша өздері шешім қабылдайды);
- ашық диалог және тараптар арасындағы оң әріптестік қатынастарды сақтау мүмкіндігі.

Медиатордың рөлі - бейтарап үшінші тарап ретінде әрекет ету және тараптарды диалогқа және татуласу келісіміне қол жеткізуге көтермелеу.

(Н.Эндрюс)

Англияда АҚШ сот төрелігі жүйесіне қарағанда, медиацияны пайдалану мәжбүрлі емес, ерікті (қалауы бойынша), АҚШ-та медиация - сот жүйесінің міндетті элементі, әсіресе, іс шағын сомаға қатысты болса. Медиацияның ағылшын, ымыралы моделі бойынша сот ұсынған медиация рәсімінен бас тартқан тарап барлық сот шығындарын (азаматтық даудан жеңілген жағдайда да) көтереді.

Англиядағы сот АСЕ сәйкес «Істі басқару» бойынша үлкен құқықтарға ие. АСЕ -ге сәйкес іс қозғалысын басқару бойынша сот функцияларының бірі - дауларды баламалы қарау, оның мүмкіндігі осындай рәсімді неғұрлым қолайлы және жеңіл деп есептеуге тиіс сот позициясына байланысты (АСЕ 1.4 (2) (е) тармағы).

Мысал:

2004 жылы пилоттық жоба жүзеге асырылды, оған сәйкес «шағын сомаға» талап-арыз беру кезінде Тараптар медиацияның тегін рәсіміне келісім беру туралы мәселені шешті. Бұл ретте дау шешілген және бұл туралы сотқа істі сот тыңдауы тағайындалғанға дейін кемінде 10 күн бұрын хабарланған жағдайда

баж тараптарға 100% көлемде қайтарылды. 2005 жылғы Манчестер бойынша Статистика «шағын сомаға» талап арыздар бойынша істердің 85% телефон арқылы жүзеге асырылған медиация арқылы шешілгенін көрсетті. 2007-2008 жж. осы жобаның нәтижелері ұсақ талап арыз бойынша медиация бүкіл елде енгізілді (барлық графтық соттарында).

(Сивак Н. Жарлық. соч. 30 – 31б. қараңыз).

Медиацияны таңдаудың негізгі қозғаушы факторы ресми сот талқылауына немесе күрделі төрелікке байланысты елеулі шығындарды болдырмау ниеті болып табылады.

Дауларды шешудің екі түрі - сот талқылауы мен арбитраж азаматтық даулардың көптеген түрлерін шешудің қымбат және проблемалық құралы болып қалады. Сот процесі тіпті алыс перспективаға айналғанның өзінде адамдардың көпшілігінің назарында шығындар мен шығыстар болады. Даулардың маңыздылығы, негізінен, дәстүрлі сот талқылауының үлкен шығындарына байланысты.

Сонымен қатар, сот талқылауына қатысты теріс көзқарас бар. Үкіметтің ұстанымы - сот талқылауы, әдетте, соңғы құрал болуы тиіс және реттеу әлі де белсенді зерттелгенде, талқылауды бастау қажет емес.

Сонымен қатар, делдалдық мемлекеттік қазына үшін өте тартымды. Табысты (жемісті) делдалдыққа арналған шығыстар ұзақ сот талқылауына арналған шығындардан әлдеқайда аз болады (сот шығындары азаматтық соттар жүйесін қаржыландыруға арналған барлық мемлекеттік шығыстарды жаппайды).

2012 жылдың ақпан айында Үкімет округтік соттар жүйесіндегі барлық ұсақ наразылықтар бойынша делдалдыққа Автоматты бағытты енгізгісі келетінін жариялады (2013 жылдың 1 сәуірінен бастап талап бағасының жоғарғы шегі 5 000-нан 10 000 фунт стерлингке дейін көтерілді, дене жарақаттары мен тұрғын үйді жөндеу бойынша наразылықтары үшін 1 000 фунт стерлингке шектеу өзгеріссіз қалды).

Кеңес беру барысында судьялар бұл міндетті делдалдық жүйе емес, тек сот процесін жүзеге асыратын адамдардан олардың дауына қатысты делдалдық мүмкіндігін қарастыру үшін делдалдық қызметпен («өзара іс-қимыл») байланыс жасауды талап ететін жүйе болуы тиіс екенін атап өтті.

Үкімет бұл түсіндіруді қабылдады.

Англия барлық даулар бойынша медиацияны міндетті түрде таңу жолымен емес, барлық ұсақ талаптарды қарау кезінде медиацияны міндетті пайдалану жолымен жүріп жатыр.

Бұл ретте, шағын шағымдар жүйесі шеңберінде делдалдық қызмет тегін болып табылады.

Сонымен қатар, қарым-қатынас жеке кездесулерді қажет етпейді, себебі телефон байланысы әдеттегі қарым-қатынас нысанына айналады.

Бірақ делдалдықтың өсуіне қарсы скептиктер бар. Олардың қарсылығының мәні - делдалдық Үкімет оны үнемдеу (сот төрелігінің неғұрлым қымбат жүйесіне жұмсалатын шығыстарды үнемдеу) пайымдаулары бойынша көтермелейді және делдалдық фирмалар адамдардың шынайы құқықтарына нұқсан келтіруі мүмкін.

Сонымен, Н. Эндрюстің сөзі бойынша, Хейзел Генн өз дәрістерінде делдалдық «әділдікті» қамтамасыз етеді деген болжамды сынға алған. Ол делдалдық сот жүйесі арқылы негізгі әділеттілікті (құқықтық тәртіпті) алу мүмкіндігін жоғалтуға әкеп соқтырады деген пікірді қалайды: «делдалдық ұсынылса, бұл тек сот шешімін шығару процесінде болжанған азап пен белгісіздікті болдырмау үшін [сотағы талап-арыздарын] назарға алмау мүмкіндігі». Ол мемлекеттік саясат делдалдардың қызметін кеңейтіп, сот мүмкіндіктерін қысқартуы керек пе деп сұрайды.

Әрине, реттеу процесі мінсіз емес.

Дауларды соттан тыс реттеуге қарсы ықтимал қарсылықтар (делдалдықты қоса алғанда) (Н.Эндрюс):

- реттеу тараптары өздерінің тиісті ұстанымдарын толық түсіне алмайды;
- тараптар айтарлықтай тең болмауы мүмкін;
- тарап құпия мәмілелер арқылы реттеудің алдын ала алады;
- халықтың бір бөлігінің толық азаматтық құқығы ымыраға келу жолымен азайтылмауы тиіс;
- «еңбегінің» бағасы өлшенген, дәл және талапшыл болуы тиіс;
- қоғамның соттағы назары маңызды құқық бұзушылықтарда қала беруі тиіс.

Кестенің (6) тармағына келер болсақ, сэр Джек Джейкоб, 1985 жылы да дауларды реттеудің баламалы құралдары үшін қозғалыс негізгі ағылшын азаматтық әділетіне елеулі әсер еткенге дейін, дауларды реттеудің ең кең ауқымы үшін соттарға ашық қол жеткізу идеясын мақұлдады: « сот төрелігі залдарының қақпасын кеңінен ашу және барлық сот талап-арыздары мен шағымдарын қарау үшін барабар және

Кітап: Азаматтық іс жүргізу. Сот өндірісі, 1-бөлім (1)

Дәріс: Азаматтық дауларды шешудің жеке жүйесі: медиация, төрелік және тікелей реттеу

тиімді әдістер мен шаралар - азаматтық сот төрелігінің негізгі мақсаты болуы тиіс. Ол: «мұндай мақсат қоғамдағы үйлесім мен келісімге алып, қоғамның Заңға және азаматтық сот төрелігіне түсіністігі мен құрметін арттырар еді», - деді.

Бірақ сотқа бағытталған бұл көзқарас даулы болып көрінеді. Англия Джейкобтің «ашық сотта толық сот талқылауы» мақсатын қабылдамады.

Оның орнына:

Сот төрелігіндегі Қазіргі азаматтық жүйесінің жалған жақтары (Н.Эндрюс):

- сот талқылауларынан жалтару;
- сотқа дейінгі реттеуді көтермелеу;
- тек сотқа жететін кішкентай істердің ғана өмір сүруі.

Н. Эндрюс, егер жеке сот төрелігі жүйесі шын мәнінде қоғамдық мүддені білдіретін мәселелер болып табылатынға қатысты дау-жанжалдар немесе жаңылыстарды жасыруға арналған келісімдер арқылы жария қараудан қорғайтын болса, өкінішті екенін ескерген.

Сотқа балама ретінде делдалдықтың дамуына байланысты Англияға арналған саяси таңдау (Н.Эндрюстің айтуынша):

- 1) құпия делдалдық қоғам үшін қауіп төндіретінін қабылдау;
- 2) делдалдарды наразылықтың шеткі көріністеріне байланысты (кем дегенде, маңызды заң құндылығын қорғайтын міндетті заң бұзылған кезде) жағдайларды қараудан бас тартуға шақыру;
- 3) делдалдарды мұндай жағдайларда төтенше төзімділік негізінде құпиялылықты қамтамасыз етуге шақыру.

Кейде заң мемлекеттік соттарға немесе трибуналдарға формальды үндеуді болдырмауға бағытталған ережелердің қолданылуын жояды. «Бетес ван Винкельхофқа қарсы Clyde&Co» ісінде (2011) Үлкен сот заң фирмасында адвокат еңбек дауларын делдалдарға, содан кейін мемлекеттік еңбек трибуналдары жүйесіне емес, арбитражға беруді талап ететін тармақты қолдауға бас тартты.

Осы жағдайға қарамастан, тиісті адвокат жұмыспен қамту трибуналына заңды шағым берді. Ол теңдік туралы заң бұзылды деп айтты. Үлкен Сот жұмысқа орналасу жөніндегі трибуналға шағым тиісті түрде берілгенін қаулы етті, алайда заң қызметкерге сот шешімдерінің ашық және жария жүйесін айналып өтетін «келісім-шарт жасасуға» тыйым салады.

2. КОММЕРЦИЯЛЫҚ ТӨРЕЛІК ҰЙЫМДАРЫНЫҢ ДЕРБЕС ДАМУЫ

Сот шешімімен салыстыру.

Сот пен коммерциялық төрелік арасындағы негізгі айырмашылықтар:

1) сот талқылауы — жария сот талқылауын қамтиды, ал төрелік — сот төрелігінің жеке және құпия нысаны болып табылады;

2) төрелік шешімдердің сирек мәні бойынша дау айтылуы мүмкін, жалпы ереже, егер төрелік сот өз мандатынан тыс шықпаса, яғни төрелік сот төрелік келісім-шарттарының шеңберінен шығып кетсе, олар толық көлемде берілуі тиіс және Нью-Йорк конвенциясы (1958 ж) шетелдік сотқа төрелік шешімді қайта қараудан бас тартуға ғана мүмкіндік береді.

Осы төрелік сот шешіміне ұқсас.

Төрешілер әрбір тарапқа тең құрмет пен әрбір Тараптың ісіне шыдамды баға береді деп күтілуде, жалпы олардың шешімдері терең дәлелденген болады.

Негізінен, төрешілер таңдалған ұлттық жүйенің негізгі нормаларын қолданады. Кейде Тараптар төрешілерді неғұрлым икемді нормаларды қолдануға немесе олардың жылжуына қарай материалдық-құқықтық нормаларды жасауға уәкілеттік бере алады (мысалы, Малайзияда емес, Төрелік туралы ағылшын, үнді және Гонконг заңдарының шеңберінде мүмкін).

Арбитражға беру уәдесін бұзу: West Tankers («Фронт Комор») (2009) қарсы Allianz SpA ісі және т.б. коммерциялық императивті тану қажеттілігін көрсетеді, оған сәйкес жеке сот төрелігіне «лайықты мүмкіндік» берілуі тиіс. West Tankers - ісі бойынша Еуропалық соттың шешімі (2009 ж.) ағылшын соттары басқа мүше мемлекеттердің соттарында заңсыз сот талқылауын жалғастырудан төрелік талқылау тарапын ұстап қалу үшін «талап қоюға қарсы сот тыйымдарын» шығара алмайды. Соңғылардың астында ЕО

юрисдикциялық аймағы шегінде мемлекет, яғни 2001 жылғы юрисдикция туралы Брюссель регламентін реттеуге жататын ЕО-ға мүше мемлекеттер (ЕО Брюссель регламенті) бар.

Төрелік сот қолдау: ұлттық соттар үшін қазіргі заманғы үрдіс, олар дұшпандық кедергі емес, арбитраждың мейірімді жақтаушылары ретінде қарастырылуы тиіс. Англияда бұл қарым-қатынас көптеген коммерциялық төрешілер адвокаттар бола тұрып, арбитраждық соттарда адвокаттар ретінде әрекет еткен және осындай соттардың мүшелері ретінде отырғанымен күшейді.

Түпкіліктілігі. Ұлттық төрелік жүйелердің жалпы тәсілі соттардың іс жүзіндегі немесе құқықтық аспектілерге сілтеме жасайтынына қарамастан, мәні бойынша шешімдерді жоя алмайды.

Нақты деректерге қатысты шектеу Англияда сақталады. Дегенмен, Англияда шығарылған төрелік шешімдерде қабылданған ағылшын құқығы пункттері үшін ерекшелік бар, өйткені бұл жерде Жоғары соттың апелляцияны қарауға рұқсатын алу мүмкіндігі шектеулі. Бірақ Жоғары Сот мұндай рұқсатты қанағаттандыруға асығар емес. Ағылшын арбитражындағы тараптар үшін өте дәл тұжырымның көмегімен мұндай апелляцияға ешқандай шағым түспейтіні көзделуі мүмкін.

Сақтауды қамтамасыз ету: 140-тан астам ел Нью-Йорк Конвенциясының (1958 ж.) қатысушылары болып табылады, ол шетелдік (төрелік) шешімдердің тез және қарапайым орындалуына ықпал етеді. Шетелдік жүйелерде төрелік шешімдер сот шешімдерінен оңайырақ орындалады деген жалпы пікір бар.

Бірақ бұл әрдайым Пәкістан қарсы «dallah Real Estate» ісі көрінгендей емес, «Tourism Holding Co» (2010). Бұл жағдайда Біріккен Корольдіктің Жоғарғы Соты Париж шешімін Нью-Йорк конвенциясына сәйкес (1958 ж.) Англияда қолдануға болмайды деп қаулы етті.

Біріккен Корольдіктің Жоғарғы сотының пікірінше, Француз төрелік соты Пәкістан үкіметі тиісті төрелік келісімнің тарапы болып табылатынын дұрыс анықтаған жоқ.

Алайда француз соты (Paris Cour d ' appel, 2011) кейінірек Пәкістан үкіметін Тарап деп санаған қарама-қарсы қорытындыға келді. Бұл ретте париждік шешім Француз төрелік принциптеріне сәйкес қанағаттанарлық деп танылды. Даллах туралы іс Нью-Йорк конвенциясы (1958 ж.) халықаралық коммерциялық арбитраждың энтузиастары күткен транс шекаралық құқық қолдануға әрдайым жылдам жол емес екенін көрсетті.

Қорытынды

Осылайша, коммерциялық даулар орталығында Англияда медиацияны пайдалану өсті. Англияда енгізілген медиация бойынша еуропалық директива (2008) жалпы еуропалық және осы механизмнің шын мәнінде жаһандық өсуін көрсетеді.

Төрелік сот төрелігінің жеке және құпия нысаны болып табылады. Төрелік шешімдер сирек мәні бойынша дау болуы мүмкін. Қазіргі тенденция ұлттық соттар дұшпандық кедергілер немесе кедергілер ретінде емес, арбитраждың мейірімді жақтастары ретінде қарастырылуы тиіс.

Пайдаланылған және ұсынылатын әдебиеттер

1. Кудрявцева Е.В. Гражданское судопроизводство Англии. - М.: Издательский дом «Городец», 2008.
2. Эндрюс Н. Система гражданского процесса Англии: судебное разбира-тельство, медиация и арбитраж / Пер. с англ.; Под ред. Р.М. Ходыкина. М.: Инфотропик Медиа, 2012. – 544 с.
3. Кудрявцева Е.В. Тенденции развития английского гражданского процессуального права после принятия Правил гражданского судопроизводства // Вестник гражданского процесса. – 2012. - №2. – С.173-185.
4. Andrews N. Andrews on Civil Processes. Vol. I. Intersentia, 2013.
5. Сивак Н. Упрощенное производство в английском гражданском процессе // Арбитражный и гражданский процесс. - 2008. - N8. - С.28-32.